

ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟ ΓΕΝΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ι. ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ / Θεολόγος Καθηγητής
ΔΕΑ Εκκλησιαστικής Ιστορίας ΑΠΘ / Δρ. Θεολογίας ΑΠΘ

Λ. Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, (1991),
*Μετανάστευση & μεταναστευτική πολιτική
στην Ελλάδα και την Ευρώπη,*
Gutenberg: Αθήνα, 15-24

Α. Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ & ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΙΣ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΣΤΗΡΙΟΤΗΤΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΝΕΩΤΕΡΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Η ΥΠΑΡΕΞΗ εθνικών συνόρων οδήγησε στην διάκριση της μετανάστευσης σε *εσωτερική* (δηλαδή μέσα στον χώρο που περικλείουν τα εθνικά σύνορα) και σε *εξωτερική* ή διεθνή. Η διάκριση αυτή είναι πλέον κλασική και αντικατοπτρίζεται στην όλη αντιμετώπιση της μετανάστευσης και των σχετικών με αυτήν φαινομένων. Οι επιπτώσεις, όμως, της μετανάστευσης τόσο στο ατομικό όσο και στο κοινωνικό επίπεδο δεν εμφανίζουν ουσιαστικές διαφορές ανάλογα με το κατά πόσον πρόκειται για εσωτερική ή εξωτερική. Η διαφοροποίηση είναι ποσοτική μάλλον παρά ποιοτική: πρόκειται για διαφοροποίηση της έντασης ή και της έκτασης των επιπτώσεων αλλά όχι του είδους τους. Για παράδειγμα, τα φαινόμενα που συνδέονται με την αφομοίωση ή την ένταξη του μετανάστη είναι φαινόμενα που οφείλονται στην μετακίνησή του από το περιβάλλον στο οποίο κοινωνικοποιήθηκε σ' ένα άλλο, ουσιαστικά διάφορο. Αν το περιβάλλον αυτό είναι μέσα στην ίδια του την χώρα, ο (εσωτερικός) μετανάστης πιθανότατα δεν θα αντιμετωπίσει π.χ. προβλήματα γλώσσας, θρησκείας, εθνικής ταυτότητας κλπ. — άρα οι δυσκολίες που θα συναντήσει είναι λιγότερες και μικρότερης έντασης από εκείνες του εξωτερικού μετανάστη. Λιγότερες αλλά του ίδιου είδους εφόσον προκύπτουν από την μετακίνηση προς περισσότερο αναπτυγμένη περιοχή και δημιουργούνται από την προφανή αδυναμία σύμπτωσης της φυσικής με την ψυχοκοινωνική «μετακίνηση» του μετανάστη. Έτσι, τόσο ο εσωτερικός όσο και ο εξωτερικός μετανάστης κινδυνεύουν να καταστούν «οριακοί» — δηλαδή άνθρωποι μεταξύ δύο πολιτισμών. Μόνο που για τον δεύτερο ο κίν-

δυνος είναι μεγαλύτερος και η οριακότητα εντονότερη και πιο εμφανής.

Από την άλλη μεριά, τα κοινωνικά αποτελέσματα της μετανάστευσης δεν διαφέρουν ποιοτικά ανάλογα με το αν πρόκειται για εσωτερική ή εξωτερική. Έτσι, τόσο ο τόπος προέλευσης (χώρα ή περιοχή) όσο και ο τόπος εγκατάστασης (επίσης: χώρα ή περιοχή) κινδυνεύουν από διατάραξη της εσωτερικής τους ισορροπίας και καθίστανται επιρρεπείς σε μεταβολές στην κοινωνική δομή (Τσαούσης, 1986:133). Ακόμα, οι (εσωτερικοί και εξωτερικοί) μετανάστες έχουν την τάση να συγκεντρώνονται στον χώρο και να συγκροτούν (τοπικές ή εθνικές) μειονότητες (Τσαούσης, 1986:133). Τέλος, ο γηγενής πληθυσμός μπορεί να αντιδράσει στην εγκατάσταση μιας ή περισσοτέρων μειονοτήτων (εσωτερικών ή εξωτερικών) μεταναστών, αναπτύσσοντας μηχανισμούς αποκλεισμού τους που να οδηγούν από διακρίσεις εναντίον τους σε συστήματα απομόνωσής τους στον γεωγραφικό και κοινωνικό χώρο (π.χ. γκέτο), όπως και σε συστήματα ελέγχου του αριθμού τους.

Η επισήμανση των ζητημάτων στα οποία μόλις αναφερθήκαμε μας επιτρέπει να τονίσουμε την σημασία τους για την αντιμετώπιση του μεταναστευτικού φαινομένου στο σύνολό του. Κι αυτή η παραπομπή στο συνολικό μεταναστευτικό φαινόμενο κρίθηκε απαραίτητη εφόσον, στην εργασία αυτή, μόνον η εξωτερική μετανάστευση θα μας απασχολήσει. Πιο συγκεκριμένα, θα μας απασχολήσει η σύγχρονη *νεωτερική* εξωτερική μετανάστευση. Με τον όρο «σύγχρονη μετανάστευση» αναφερόμαστε σ' εκείνη την «μεταβολή του τύπου εγκατάστασης ενός ατόμου ή ενός κοινωνικού συνόλου» (Τσαούσης, 1986:119) που παρατηρείται στα πλαίσια της σύγχρονης βιομηχανικής εποχής¹. Με τον όρο «νεωτερική μετανάστευση» αναφερόμαστε, καταρχήν, στην σύγχρονη μετανάστευση που συνδέεται απολύτως με την εκβιομηχάνιση. Η σύγχρονη νεωτερι-

1. Ο όρος «σύγχρονη» έχει, όπως θα δούμε, χρησιμοποιηθεί προκειμένου να χαρακτηρίσει την μεταπολεμική ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση, σε αντιδιαστολή με την «παραδοσιακή» υπερπόντια.

κή μετανάστευση είναι συνάρτηση της κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης που η εκβιομηχάνιση συνεπάγεται και ταυτίζεται με την μεταβολή τύπου εγκατάστασης του εργατικού δυναμικού. Νεωτερική είναι, λοιπόν, η σύγχρονη μετανάστευση που δεν γίνεται για λόγους πολιτικούς (όπως είναι π.χ. οι ανταλλαγές πληθυσμών και τα προσφυγικά ρεύματα) αλλά οικονομικούς. Επιπλέον, η νεωτερική μετανάστευση είναι εκούσια και δεν περιλαμβάνει την αναγκαστική μετακίνηση π.χ. για κάλυψη των αναγκών της παραγωγής.

Στην σύγχρονη μετανάστευση, οι μετακινούμενοι διανύουν μεγαλύτερες από ποτέ άλλοτε κοινωνικο-πολιτισμικές αποστάσεις, τις οποίες αυξάνει το γεγονός ότι η τεχνολογική πρόοδος κατέστησε ταχύτατη την μετακίνηση στον χώρο — «μικραίνοντας», έτσι, τις διανυόμενες γεωγραφικές αποστάσεις, που είναι όμως πραγματικά μεγαλύτερες από ό,τι ήσαν κατά την προβιομηχανική εποχή. Κατά κανόνα, οι σύγχρονοι μετανάστες μετακινούνται, εντέλει, μεταξύ περιοχών που έχουν διάφορες οικονομικές δομές ή, τουλάχιστον, που βρίσκονται σε διάφορα επίπεδα κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης: από λιγότερο προς περισσότερο αναπτυγμένες περιοχές, από το χωριό στην πόλη, από την γεωργική στην βιομηχανική παραγωγή. Η ταυτόχρονη μετακίνηση στον (γεωγραφικό) χώρο και τον (κοινωνικό) χρόνο δημιουργεί την εντύπωση ότι η σύγχρονη μετανάστευση είναι κατά το πλείστον νεωτερική και δικαιολογεί την επικράτηση του όρου (:σύγχρονη μετανάστευση) ως συνωνύμου ταυτοχρόνως της μετανάστευσης κατά την σύγχρονη βιομηχανική εποχή και της νεωτερικής μετανάστευσης. Αλλά η τελευταία (δηλ. η νεωτερική) είναι συνδεδεμένη αμέσως με την ανάπτυξη της σύγχρονης βιομηχανικής οικονομίας και παραπέμπει ευθέως στον βιομηχανισμό (industrialism) τόσο ως «σύστημα οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης που προέκυψε από την βιομηχανική επανάσταση» όσο και ως «τύπο πολιτισμού που χαρακτηρίζει την βιομηχανική κοινωνία» (Τσαούσης, 1984:42). Έτσι, νεωτερική είναι εκείνη η μετανάστευση που όχι μόνον συμβαίνει κατά την σύγχρονη βιομηχανική εποχή αλλά: γίνεται για οικονομικούς λόγους, είναι

εκούσια, συνδέεται με την βιομηχανική ανάπτυξη και εντάσσει τους μετακινούμενους στον συγκεκριμένο τρόπο ζωής των βιομηχανικά αναπτυγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών.

Τρία ζητήματα προκύπτουν στο σημείο αυτό: (1) Γιατί δεν μιλάμε για (νεωτερική) μετανάστευση στα πλαίσια των σύγχρονων μη καπιταλιστικών βιομηχανικών κοινωνιών. (2) Η σημασία αλλά και η δυσκολία προσδιορισμού του εκούσιου χαρακτήρα της νεωτερικής μετανάστευσης. Και (3) η σχέση μεταξύ νεωτερικής μετανάστευσης και (μη εκούσιων) πληθυσμιακών μετακινήσεων — και ιδιαίτερα η σχέση μεταξύ μετανάστη και πρόσφυγα.

(1) Εκβιομηχάνιση και μετακίνηση εργατικού δυναμικού στις σοσιαλιστικές χώρες. Η θεωρία της σύγχρονης μετανάστευσης έχει προσεγγίσει το μεταναστευτικό φαινόμενο είτε ως συνάρτηση της βιομηχανικής ανάπτυξης είτε ως συνάρτηση της καπιταλιστικής βιομηχανικής ανάπτυξης. Η πρώτη προσέγγιση επισημαίνει το γεγονός των εκτεταμένων μετατοπίσεων εργατικού δυναμικού από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές και από την γεωργία στην βιομηχανία ως χαρακτηριστικό της διαδικασίας ανάπτυξης τόσο των καπιταλιστικών (π.χ. ΗΠΑ) όσο και των σοσιαλιστικών (π.χ. Σοβιετική Ένωση) βιομηχανικών κοινωνιών (Agon, 1962). Η δεύτερη επισημαίνει πως η καπιταλιστική βιομηχανική ανάπτυξη έχει την τάση συγκέντρωσης όχι μόνο της ιδιοκτησίας και του κεφαλαίου στα χέρια όλο και ολιγότερων ανθρώπων αλλά και του πληθυσμού σε βιομηχανικές πόλεις (Ένγκελς, 1974:64 και επ.) — και πως η συγκέντρωση αυτή είναι αποτέλεσμα του τρόπου παραγωγής και των οικονομικών διαδικασιών που συνδέονται με τον τρόπο αυτόν. Οι μετακινήσεις εργατικού δυναμικού στις σοσιαλιστικές χώρες δεν είναι αποτέλεσμα οικονομικών διαδικασιών αλλά πολιτικής: η αγορά δεν υφίσταται και άρα κανένα ρόλο δεν μπορεί να διαδραματίζει στην κοινωνικο-οικονομική οργάνωση και τα κοινωνικο-οικονομικά φαινόμενα που συνδέονται με αυτήν. Την θέση της αγοράς ως κύριου παράγοντα διαμόρφωσης της κοινωνικο-οικονομικής πραγματικότητας και της δυναμικής της έχει καταλάβει το κράτος, που

υπόκειται στο κόμμα (Castells, 1980:65). Η μετακίνηση πληθυσμών στα πλαίσια της σύγχρονης βιομηχανικής σοσιαλιστικής κοινωνίας και της ανάπτυξής της δεν είναι, λοιπόν, μετανάστευση ούτε οικονομική ούτε εκούσια και εντάσσει τους μετακινούμενους σ' ένα τρόπο ζωής διάφορο από εκείνον των καπιταλιστικών βιομηχανικών κοινωνιών. Η διαφορά συνίσταται, εντέλει, στον διαφορετικό τρόπο παραγωγής στον οποίο αναφέρεται ο τρόπος ζωής. Έτσι, η μελέτη της σύγχρονης μετανάστευσης (ιδιαίτερα, μάλιστα, της νεωτερικής μετανάστευσης) έχει ως πλαίσιο αναφοράς εκείνο του καπιταλιστικού συστήματος: οι αξιολογότερες πράγματι μετακινήσεις εργατικού δυναμικού στις σοσιαλιστικές χώρες δεν χαρακτηρίζονται καν ως μεταναστεύσεις και δεν απασχολούν θεωρητικά ή εμπειρικά τους μελετητές του μεταναστευτικού φαινομένου.

Η παρατηρούμενη τάση μεταβολών στις σοσιαλιστικές χώρες και, ιδιαίτερα, η πιθανή θέσπιση των κανόνων της αγοράς και στις χώρες αυτές, θα μεταβάλουν ασφαλώς την κατάσταση όσον αφορά το ζήτημα που θίξαμε εδώ².

(2) *Ο εκούσιος χαρακτήρας της νεωτερικής μετανάστευσης.* Όταν οι λόγοι μιας μετακίνησης πληθυσμού δεν είναι οικονομικοί, υπονοείται ότι αυτή είναι αναγκαστική: είναι οι θρησκευτικές ή και πολιτικές διώξεις (ή ο φόβος τέτοιων διώξεων) που οδηγούν τους ανθρώπους να εγκαταλείψουν τον τόπο τους. Αυτές οι μη εκούσιες, σύγχρονες (εφόσον συμβαίνουν κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα) μεταναστεύσεις δεν είναι νεωτερικές.

Εκούσιες, όμως, δεν είναι οπωσδήποτε όλες οι οικονομικές μεταναστεύσεις: η έλλειψη εξαναγκασμού από άλλους με την μορφή π.χ. διώξεων δεν σημαίνει και έλλειψη εξώθησης

2. Ήδη το Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Έρευνα και την Τεκμηρίωση στις Κοινωνικές επιστήμες (Vienna Centre) έχει ξεκινήσει ένα ευρύτατο ερευνητικό πρόγραμμα μελέτης των επιπτώσεων της μετανάστευσης στην κοινωνική και πολιτισμική Ευρωπαϊκή πραγματικότητα — πρόγραμμα, στα πλαίσια του οποίου επιδιώκεται η για πρώτη φορά συνεργασία πανεπιστημιακών της Δυτικής και Ανατολικής Ευρώπης.

προς μετανάστευση από τις επικρατούσες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες. Και αν οι συνθήκες εξωθούν προς μετακίνηση ή και την επιβάλλουν, πόσο νεωτερική μπορεί να θεωρηθεί η οικονομική μετανάστευση που ακολουθεί; Το ζήτημα εδώ είναι ο προσδιορισμός τού συχνά ανεπαίσθητου ορίου μεταξύ μιας εκούσιας και μιας επιβαλλόμενης από τις συνθήκες μετανάστευσης. Και το όριο είναι ανεπαίσθητο γιατί η μετανάστευση μπορεί να επιβάλλεται όχι μόνον αντικειμενικά αλλά και υποκειμενικά. Για παράδειγμα, η Ιρλανδική μετανάστευση των μέσων του 19ου αιώνα προς τις ΗΠΑ επιβλήθηκε από την αντικειμενική έλλειψη των προϋποθέσεων επιβίωσης που δημιούργησαν αλλεπάλληλες καταστροφές της παραγωγής πατάτας. Εκείνοι που τότε έφυγαν, έφυγαν για λόγους οικονομικούς και επειδή οι ίδιοι το αποφάσισαν — κάτω όμως από αντικειμενικές συνθήκες που ουσιαστικά επέβαλαν την μετανάστευση. Έπειτα, η μεταπολεμική Ελληνική μετανάστευση π.χ. προς την Γερμανία συνδέεται ασφαλώς με τις υπάρχουσες στην χώρα αντικειμενικές συνθήκες, αλλά είναι αποτέλεσμα της απόφασης κάποιων να μεταναστεύσουν όχι γιατί δεν μπορούν να επιβιώσουν αλλά γιατί θεωρούν (οι ίδιοι ή η οικογενειακή ομάδα, στην στρατηγική της οποίας ενδεχομένως εντάσσεται η απόφαση) ότι με την μετανάστευσή τους αυτή θα επιτύχουν την υπέρβαση των αντίξωων συνθηκών. Η εκούσια μετανάστευση είναι, επομένως, σαφώς προσδιορισμένη μόνον όταν αντιπαρατίθεται προς την αναγκαστική — αλλά, καθεαυτήν, παραπέμπει σε μια αρκετά ευρεία κλίμακα εξώθησης ή και εξαναγκασμού προς μετανάστευση. Η κλίμακα αυτή παραβλέπεται από τα σχετικά με τα μεταναστευτικά ρεύματα στατιστικά στοιχεία. Έτσι, η ποσοτική αποτύπωση της πραγματικότητας εύκολα μπορεί να προδώσει τις ποιότητες που αποτελούν την ουσία της. Για τον λόγο αυτόν, όπως θα δούμε, οι σύγχρονοι μελετητές στρέφονται όλο και συχνότερα προς την ποιοτική μικροκοινωνιολογική μελέτη σε μια προσπάθεια διερεύνησης και επίλυσης των ζητημάτων, τα οποία μερικά μόνον αντιμετωπίζονται από την ποσοτική μακροκοινωνιολογική σκοπιά.

Όσον αφορά, όμως, τον εκούσιο χαρακτήρα της νεωτερικής μετανάστευσης πρέπει να επισημάνουμε ακόμα δύο ζητήματα. Το πρώτο συνίσταται στην σημαντική διαφοροποίηση των συγχρόνων οικονομικών μεταναστών σ' εκείνους που μετακινούνται με συμβόλαιο εργασίας και σ' εκείνους που μετακινούνται ελεύθερα. Στην μελέτη του μεταναστευτικού φαινομένου η διαφοροποίηση αυτή κατά κανόνα αγνοείται. Και τούτο παρά το γεγονός ότι πολλοί μελετητές έχουν θεωρητικά επισημάνει το ζήτημα αυτό (μερικοί, μάλιστα, αναφέρονται σε δύο παράλληλα μεταναστευτικά ρεύματα) και παρά την προφανή σημασία που αυτό έχει: το συμβόλαιο παρέχει ασφάλεια αλλά συνεπάγεται δεσμεύσεις, η έλλειψη συμβολαίου παρέχει ελευθερία αλλά συνεπάγεται ανασφάλεια. Το δεύτερο ζήτημα που πρέπει να επισημανθεί είναι η σύσταση των σύγχρονων μεταναστευτικών ρευμάτων από οικονομικά ενεργά άτομα και από άτομα οικονομικά μη ενεργά (π.χ. σύζυγο, παιδιά, γονείς που συνοδεύουν ή ακολουθούν τον οικονομικό μετανάστη). Η δεύτερη κατηγορία, αν και εν δυνάμει τμήμα του εργατικού δυναμικού (κυρίως η σύζυγος και τα παιδιά), δεν είναι ουσιαστικά οικονομικοί μετανάστες και ούτε μεταναστεύουν εκούσια (τουλάχιστον όχι στον ίδιο βαθμό με το άτομο που συνοδεύουν). Παρά ταύτα, η κατηγορία αυτή περιλαμβάνεται βέβαια στην σύγχρονη νεωτερική μετανάστευση και, όπως θα δούμε, διογκώνει (συχνά σημαντικά) τα σύγχρονα μεταναστευτικά ρεύματα.

(3) *Μετανάστες και πρόσφυγες.* Κατά την σύγχρονη βιομηχανική εποχή (συγκεκριμένα: κατά τον 19ο και τον 20ο αιώνα) ωριμάζει και εξαπλούται τόσο ως έννοια όσο και ως κοινωνικο-πολιτική πραγματικότητα το εθνικό κράτος³. Η ε-

3. Στις μέρες μας, η ενίσχυση των εθνικιστικών κινημάτων και η προώθησή από αυτά αυτονομιστικών τάσεων, η ρευστή πραγματικότητα που διαμορφώνει ο θρησκευτικός, ιδεολογικός, πολιτισμικός πλουραλισμός στα πλαίσια των σύγχρονων κρατών υποσκάπτουν την ομοιογένειά τους και, επομένως, αυτή την ίδια την ουσία της ύπαρξης του εθνικού κράτους. Η έκταση και η σημασία των εξελίξεων αυτών όπως και οι επιπτώσεις τους, ανυπολόγιστες

πικράτηση κράτους αυτής της μορφής δημιουργεί την έννοια του πρόσφυγα: «Το πρόβλημα των προσφύγων άρχισε να τίθεται πραγματικά με την εμφάνιση των σταθερών και κλειστών συνόρων κατά το τέλος του 19ου αιώνα και με τον διαμοιρασμό της υφελίου μεταξύ κυρίαρχων κρατών που υπεράσπιζαν τα προνόμιά τους. Διότι, από τη μια μεριά, η επιδίωξη ομοιογένειας μέσα στα σύνορα οδήγησε λογικά στην προκατάληψη εναντίον των εθνικών, θρησκευτικών και μάλιστα των ιδεολογικών μειονοτήτων και εντέλει στις διώξεις ή την απέλασή τους· από την άλλη μεριά, και σε συνδυασμό με το κλείσιμο των συνόρων, [η επιδίωξη] αυτή έκανε πιο δύσκολη και συχνά αδύνατη την εγκατάσταση των μειονοτήτων αυτών σε άλλες χώρες και την ένταξή τους σ' αυτές» (Lochak, 1985:35). Πρόκειται για μια κατάσταση που παρουσιάζει πολλαπλό ενδιαφέρον για την μελέτη των μετακινήσεων κατά την σύγχρονη εποχή και, ειδικότερα, για την μελέτη των σύγχρονων νεωτερικών μεταναστευτικών ρευμάτων. Και τούτο για τέσσερις, τουλάχιστον, αλληλένδετους λόγους: (α) στην λογική του εθνικού κράτους θα πρέπει να αναχθεί το σκεπτικό που οδήγησε την Ευρώπη του 20ού αιώνα στην πρακτική της ανταλλαγής πληθυσμών. Η πρακτική αυτή σήμανε την «προσφυγοποίηση» μεγάλων πληθυσμιακών μαζών — μεταξύ άλλων και στην περιοχή μας. Έτσι, «τα σύμφωνα ειρήνης των ετών 1919-1923 εφάρμοσαν για πρώτη φορά σε τέτοια ευρεία έκταση μετακινήσεις πληθυσμών ως λύση για το ακανθώδες πρόβλημα των μειονοτήτων. Αποβλέπουν, πράγματι, στην αποκατάσταση της εθνικής ομοιογένειας μιας χώρας με την εξάλειψη των φυλετικών μειονοτήτων, η ύπαρξη των οποίων θα αποτελούσε συνεχή κίνδυνο για την διεθνή ειρήνη» (Dollot, 1965:44). Τούτο, όμως, δεν σημαίνει μόνο την «νομιμοποίηση» των προσφυγικών ρευμάτων: σημαίνει επίσης και κυρίως την «νομιμοποίηση» της διακριτικής μεταχείρισης των (όποιων) μειονοτήτων, στο

ακόμα σήμερα, οδηγούν σε βαθύτατες κοινωνικο-πολιτικές μεταβολές και ίσως ήδη σημαίνουν το τέλος του εθνικού κράτους.

όνομα της υπεράσπισης του εθνικού συμφέροντος· (β) τα προσφυγικά ρεύματα συγχέονται ως ένα βαθμό με τα μεταναστευτικά, τα οποία και ενισχύουν· (γ) καθώς ο κοσμοπολιτισμός του 18ου αιώνα δίνει την θέση του στον εθνισμό του 19ου και του 20ού, τα σύνορα κλείνουν και η ιδιότητα του αλλοδαπού αποκτά το νόημά της: πρόκειται για πολίτη άλλης χώρας. «Αυτό που τελικά χαρακτηρίζει τον αλλοδαπό στο εθνικό κράτος είναι η “πολιτικοποίησή” του: ο γηγενής προσδιορίζεται ως ο προερχόμενος από το κράτος, το οποίο είναι μία κατεξοχήν πολιτική μορφή, ενώ ο αλλοδαπός προσδιορίζεται ως ο μη-γγενής και (αδιαίρετα) μη-πολίτης, καθώς δεν ανήκει στην πολιτική κοινότητα, την συγκροτημένη σε κράτος» (Lochak, 1985:36). Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του αλλοδαπού προσδιορίζονται από ένα νομικό καθεστώς που τον αφορά συγκεκριμένα. Εξάλλου, το καθεστώς αυτό «προσδιορίζει την σταθερή κοινωνική θέση του αλλοδαπού και τον εγκλείει στην περιθωριακή του κατάσταση, νομιμοποιώντας ταυτόχρονα τις σε βάρος του διακρίσεις» (Lochak, 1985:8). Οι προϋποθέσεις εισόδου και παραμονής του αλλοδαπού προσδιορίζονται από το νόημα της ιδιότητάς του και συμβάλλουν αποφασιστικά στην αναπαραγωγή του νοήματος αυτού. Είναι αυτό το ίδιο νόημα που εντέλει διαμορφώνει την μεταναστευτική πολιτική του 20ού αιώνα, η οποία ουσιαστικά περιλαμβάνει πλέον και την πολιτική υποδοχής προσφύγων· τέλος, (δ) όπως η μετανάστευση έτσι και η κατάσταση του πρόσφυγα συνιστά ένα πρόβλημα ιδιαίτερα πολύπλοκο και πολυσήμαντο — και γι' αυτό δυσεπίλυτο. Αντίθετα όμως από την μετανάστευση, με την οποία διαπλέκεται, το προσφυγικό έχει ελάχιστα απασχολήσει ως πρόβλημα κοινωνικο-οικονομικό — παρά το γεγονός ότι οι πρόσφυγες ανέρχονται σήμερα σε αριθμούς τεταίους⁴, ώστε, πέραν του πολιτικού αλλά και ηθικού προβλή-

4. Το 1987, σε υπολογιζόμενο σύνολο 80 περίπου εκατομμυρίων ατόμων «εν κινήσει», πρόσφυγες ήσαν τα 20 περίπου εκατομμύρια — ενώ 40 οι νόμιμοι μετανάστες και τα μέλη οικογενείας τους και άλλα 20 εκατομμύρια οι παράνομοι μετανάστες (Foschi, 1988:69). Από το σύνολο των 80 εκατομμυρίων

ματος της κατάστασής τους, να δημιουργούνται σημαντικά οικονομικά προβλήματα και έντονες κοινωνικές πιέσεις.

Τα ζητήματα που αναφέραμε, ενδιαφέροντα πιστεύουμε καθαυτά, δικαιολογούν την επισήμανση (ίσως, μάλιστα, και την υπογράμμιση) του γεγονότος ότι κατά την μελέτη των νεωτερικών μεταναστευτικών ρευμάτων δύσκολα μπορούν αυτά να απομονωθούν από άλλα σύγχρονα ρεύματα πληθυσμιακών μετακινήσεων. Για τον λόγο αυτόν, ενώ αντικείμενο της εργασίας αυτής είναι τα διεθνή νεωτερικά μεταναστευτικά ρεύματα, στο επόμενο Κεφάλαιο παρατίθενται στοιχεία και άλλων μετακινήσεων που έλαβαν χώρα κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα και που δεν έχουν τα χαρακτηριστικά της νεωτερικής μετανάστευσης.

ατόμων «εν κινήσει», τα 20 (δηλαδή 25%) ήσαν στην Ευρώπη, που έχει κάτι περισσότερο του 10% του παγκόσμιου πληθυσμού. Τα στοιχεία βέβαια αυτά είναι πριν από τα γεγονότα στην Ανατολική Ευρώπη και τις μετακινήσεις που αυτά πυροδότησαν – και βέβαια πριν από τον πόλεμο του Κόλπου και τις επιπτώσεις του στην διόγκωση του προσφυγικού ρεύματος.

Παρουσιάζει ο ΝΑΣΟΣ ΚΟΛΟΚΥΘΑΣ / Α3

Οι μορφές και οι συνέπειες της μετανάστευσης

- Η ύπαρξη εθνικών συνόρων οδήγησε στη διάκριση της έννοιας μετανάστευση σε εσωτερική και σε εξωτερική.
- Επίσης, μπορούμε να διαχωρίσουμε τη μετανάστευση σε εκούσια και σε ακούσια. Η εκούσια, συνήθως, ταυτίζεται με τη μετακίνηση πληθυσμών για εύρεση εργασίας, ενώ η ακούσια ταυτίζεται με τους διωγμούς πολιτών για θρησκευτικούς, πολιτικούς και κοινωνικούς λόγους.
- Οι επιπτώσεις για τους μετακινούμενους κατά τη διάρκεια ένταξης τους σε μια νέα κοινωνία είναι λίγες και μικρής έντασης, εφόσον πρόκειται για εσωτερική μετανάστευση ή για εξωτερική μετανάστευση προς κάποια ανεπτυγμένη χώρα, όπου συνηθίζουν οι μετακινούμενοι να δημιουργούν κοινότητες, με βάση τη χώρα προέλευσής τους.
- Παρ' όλα αυτά δεν είναι ποτέ σίγουρο ό,τι ο ντόπιος πληθυσμός θα διατηρήσει την εσωτερική του ισορροπία, αφού είναι πιθανό να δημιουργήσει μηχανισμούς αποκλεισμού των «ξένων» που οδηγούν σε διάφορες διακρίσεις, ενώ μπορεί ακόμα και να αντιδράσει βίαια στην εγκατάσταση μειονοτήτων μεταναστών.

Η νεώτερική μετανάστευση

- Η νεώτερική μετανάστευση είναι η σύγχρονη μετανάστευση · όρος που χρησιμοποιήθηκε για να χαρακτηριστεί η μεταπολεμική ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση, σε αντίθεση με την παραδοσιακή υπερπόντια.
- Η νεώτερική μετανάστευση είναι συνδεδεμένη απολύτως με την εκβιομηχάνιση, και είναι συνάρτηση της κοινωνικοπολιτικής ανάπτυξης μόνο των καπιταλιστικών ή των σοσιαλιστικών κοινωνιών.

Μετανάστες και πρόσφυγες

- Από το 19^ο και τον 20^ο αιώνα δημιουργείται η έννοια του εθνικού κράτους.
- Ταυτόχρονα επικρατεί και η έννοια του πρόσφυγα λόγω του εθνικού κράτους και αρχίζουν να εφαρμόζονται διάφορα μέτρα, όπως το κλείσιμο των συνόρων και η ανταλλαγή πληθυσμών για να διασφαλιστούν τα συμφέροντα τους.
- Ειδικότερα, με τις συμφωνίες ανταλλαγής πληθυσμών εξαλείφονταν οι φυλετικές μειονότητες, που κατά κάποιους ήταν συνεχής κίνδυνος για τη διεθνή ειρήνη.
- Επίσης, οι μεταναστευτικές ροές συγχέονται με τις προσφυγικές ροές, τις οποίες και ενισχύουν.

Αλλοδαποί, γηγενείς και προσφυγικό ζήτημα

- Τελικά, η έννοια του αλλοδαπού σήμερα αποκτά νόημα. Πρόκειται για πολίτη μιας άλλης χώρας.
- Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η πολιτικοποίηση του αλλοδαπού.
- Ο γηγενής προσδιορίζεται ως ο προερχόμενος από το κράτος, το οποίο είναι μια κατεξοχήν πολιτική μορφή.
- Αντίθετα ο αλλοδαπός προσδιορίζεται ως ο μη γηγενής και (αδιαίρετα) ο μη πολίτης, που δεν ανήκει σε κάποια πολιτική κοινότητα συγκροτούμενη σε κράτος.
- Τα δικαιώματα του όπως και οι υποχρεώσεις του, προσδιορίζονται από ένα νομικό καθεστώς που τον αφορά συγκεκριμένα.
- Οι προϋποθέσεις εισόδου και παραμονής του αλλοδαπού προσδιορίζονται από την ιδιότητα του.
- Το προσφυγικό δεν απασχολεί τους ερευνητές ως κοινωνικοοικονομικό πρόβλημα όπως το μεταναστευτικό, αλλά κυρίως ως πολιτικό και ηθικό ζήτημα.

**«Ερείς οι ίδιοι μοιάζουμε
των εγκλημάτων τους απόηχος,
που κατάφερε
τα σύνορα να δρασκελίσει»**

Μπέρτολτ Μπρεχτ

ΜΠΕΡΤΟΛΤ ΜΠΡΕΧΤ

Για τον όρο «μετανάστες»

Αχθεμένο μού φαινόταν πάντα τ' όνομα που μας δίνουν: «Μετανάστες».

Θα πει, κείνοι που αφήσαν την πατρίδα τους. Εμείς, ωστόσο,
δε φύγαμε γιατί το θέλαμε, λύτερα να διαλέξουμε μιαν άλλη γη. Ούτε
και σε μιαν άλλη χώρα μπήκαμε
να μείνουμε για πάντα εκεί, αν γινόταν.

Εμείς φύγαμε στα κρυφά. Μας κινήγησαν, μας προγράψανε.

Κι η χώρα που μας δέχτηκε, σίτι δε θα 'ναι, μα εξορία.

'Ετσι, απομένουμε δω πέρα, ασύχαστοι, όσο μπορούμε πιο κοντά
στα σύνορα,

προσμένοντας του γυρισμού τη μέρα, καρδακώντας το παραμικρό
σημάδι αλλαγής στην άλλη οχθη, πνίγοντας μ' ερωτήσεις
κάθε νεοφερμένο, χωρίς τίποτα να ξεχνάμε, τίποτα
ν' απαρνιόμαστε,

χωρίς να συχωράμε τίποτ' απ' όσα έγιναν, τίποτα δε συχωράμε.

Α, δε μας ξεγελάει τούτη η τριγύρω σιωπή! Ακούμε ίσαμ' εδώ
τα ουρλιαχτά που αντιλαλούν απ' τα στρατόπεδά τους. Εμείς
οι ίδιοι

μοιάζουμε των εγκλημάτων τους απόηχος, που κατάφερε
τα σύνορα να δρασκελίσει. Ο καθένας μας,
περπατώντας μες στο πλήθος με παπούτσια ξεσασμένα,
μαρτυράει την ντροπή που τη χώρα μας μολεύει.

Όμως κανένας μας δε θα μείνει εδώ.

Η τελευταία λέξη δεν ειπώθηκε ακόμα.

İnsanlık çok ilerledi,
artık görünmüyor !

Όταν πεθαίνει ένα παιδί, πεθαίνει η ανθρωπότητα...

Όχι δεν πνίγηκε στην θάλασσα αλλά στην αδιαφορία μας. Στο ψεύτικο παραχαραγμένο Χριστιανισμό μας και στο πολιτισμό της παρακμής μας. Ας πάει τώρα κάποιος να ρωτήσει αυτό το παιδί, σε ποια φυλή και θρησκεία ανήκει. Γιατί εγώ βλέπω μονάχα ένα παιδί. Κι όταν πεθαίνει ένα παιδί, πεθαίνει η ανθρωπότητα.

π. Λίβυος

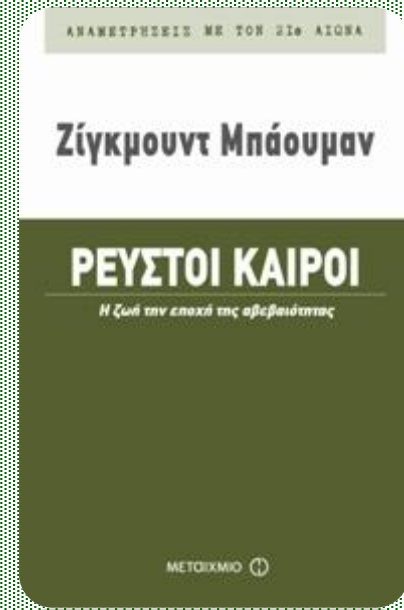

ΕΠΙΠΡΟΣΘΕΤΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

**ΜΑΪΚΛ ΟΥΟΛΖΕΡ, (1998), *Περί ανεκτικότητας*. Για τον εκπολιτισμό της
διαφοράς, μτφρ. Κατερίνα Μανδενάκη, Αθήνα: Καστανιώτη,
σσ. 82-87.**

ΖΙΓΚΜΟΥΝΤ ΜΠΑΟΥΜΑΝ, (2008), Ρευστοί καιροί. Η ζωή την εποχή της αβεβαιότητας, μτφρ. Κωνσταντίνος Δ. Γεώργας, Αθήνα: Μεταίχμιο, passim.

Σας ευχαριστώ για την προσοχή σας ...